

Ks. Mieczysław Józefczyk, Kościół i społeczeństwo w Prusach krzyżackich. Teksty źródłowe do dziejów chrześcijaństwa w Pomezanii i Pogezaanii, Elbląg: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2017, ss. 647

Ks. infulat dr Mieczysław Józefczyk (ur. 1928 r.) jest zasłużonym i cenionym badaczem dziejów Elbląga oraz lokalnego Kościoła, niewątpliwym znawcą przeszłości, tej dalszej i bliższej. Związany jest z Elblągiem od pięćdziesięciu lat, od 1968 r., kiedy to został proboszczem parafii św. Mikołaja, obecnie parafii katedralnej. Pełnione w przeszłości funkcje wikariusza generalnego i konserwatora zabytków diecezji elbląskiej, a także zainteresowania badawcze sprawiły, iż należy do grona najlepszych znawców dziejów Elbląga i dawnej diecezji pomezjańskiej. Ma w swoim dorobku publikacje poświęcone zarówno obecnemu kościołowi katedralnemu pw. św. Mikołaja, jak i miastu Elbląg, klerowi, stosunkom religijnym w dawnej diecezji pomezjańskiej, ale także w okresie totalitaryzmu faszystowskiego, a następnie komunistycznego¹. Jest współautorem IV tomu *Historii Elbląga*, obejmującego lata 1918–1945². W ostatnich latach wiele wysiłku

---

¹ Porównaj: *Średniowiecze Elbląga: z problematyki społeczno-religijnej*, Elbląg – Pelplin 1996; *Elbląg i okolice 1937–1956. Chrześcijaństwo w tyglu dwu totalitaryzmów*, Elbląg – Pelplin 1998; *Opis przerwania wału wiślanego koło Mątów Wielkich w 1786 roku* [wraz z W. Długokęckim], „Rocznik Elbląski” T. 16: 1998, s. 95–98; *Katedra pw. św. Mikołaja w Elblągu*, Bydgoszcz 1999; *Elbląg 1772–1850: kościoły chrześcijańskie na przełomie dwu epok*, Pelplin 2000; *Elbląski kościół św. Mikołaja w czasie wojny szwedzkiej 1626–1636*, „Studia Elbląskie”, T. 9: 2008, s. 7–28; *Elbląskie duchowieństwo katolickie na tle dziejów miasta 1246–1945*, Elbląg 2005; *Totalitaryzm hitlerowski i stalinowski w walce z chrześcijaństwem, na przykładzie parafii św. Wojciecha w Elblągu*, „Studia Elbląskie” T. 10: 2009, s. 37–45; P. Herrmann, *Relacja o czasach polskich i rosyjskich w Elblągu od stycznia 1945 do maja 1946 roku*, tłumaczenie i wprowadzenie M. Józefczyk, Gdańsk – Elbląg 2009.

² *Historia Elbląga*, t. 4: (1918–1945), red. M. Andrzejewski, oprac. M. Andrzejewski, J. Domino, M. Józefczyk, Gdańsk 2002.

poświęcił edycji materiałów źródłowych do dziejów nowożytnych diecezji pomezkańskiej³. Istotną cechą warsztatu badawczego ks. Mieczysława Józefczyka jest głębokie osadzenie podejmowanych badań w materiale źródłowym. Z olbrzymiego szacunku dla mechanizmów poznania historycznego zrodziła się relacja pamiętnikarska obejmująca okres 1928–1968. To w niej zawarł motto zaczerpnięte od Mikołaja Kopernika: „dążeniem uczonego winno być poszukiwanie we wszystkim prawdy”⁴.

Najnowsza publikacja ks. Mieczysława Józefczyka nosi tytuł: *Kościół i społeczeństwo w Prusach krzyżackich. Teksty źródłowe do dziejów chrześcijaństwa w Pomezanii i Pogezanii*. Praca została wydana przez Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne. Ukazała się na dwudziestopięciolecie diecezji elbląskiej. Autor dedykował ją biskupowi ordynariuszowi diecezji elbląskiej ks. Jackowi Jezierskiemu. Bardzo starannie zostali dobrani recenzenci, dwaj księża profesorowie: Waldemar Graczyk z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Andrzej Kopiczko z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Publikując teksty źródłowe odnoszące się do stosunków panujących w diecezji pomezkańskiej w okresie średniowiecza, odłonił jednocześnie korzenie obecnej diecezji elbląskiej, której terytorium pokrywa się w dużym stopniu z obszarem dawnej Pomezanii i Pogezanii. Chociaż podtytuł wskazuje na terytorialny klucz doboru przytaczanych tekstów źródłowych, to z całą pewnością sprawy, o których traktują, odnoszą się wielokrotnie do obszaru całego krzyżackiego państwa zakonnego, nie tylko w kontekście stosunków religijnych, ale również obyczajowych, społecznych i nade wszystko politycznych.

Publikacja liczy 647 stron, obejmuje 548 dokumentów zamieszczonych w układzie chronologicznym, co niewątpliwie, przy tak dużej ich ilości, jest jedynym racjonalnym rozwiązaniem, umożliwiającym jak najsprawniejsze wykorzystanie. Publikowane teksty źródłowe dotyczą ponad 300-letniego okresu. Jako pierwszy został przytoczony tekst bulli wystawionej na Lateranie 26 października 1206 r., w której pod wpływem prośby opata cystersów z Łekna Chrystiana o pozwolenie na ewangelizację plemion pruskich papież Innocenty III wzywał duchowieństwo polskie do włączenia się w dzieło misyjne w Prusach, czyli jak sam Autor to określił: od mo-

³ *Z dziejów religijnych Pomezanii w XVII wieku*, t. 1: *Synteza dziejów*, Malbork 2012; *Z dziejów religijnych Pomezanii w XVII wieku*, t. 2: *Źródła do dziejów XVII-wiecznej Pomezanii*, Malbork 2013; *Z dziejów religijnych Pomezanii w XVIII wieku*, t. 2: *Źródła do dziejów XVIII-wiecznej Pomezanii*, Malbork 2015.

⁴ *W połowie drogi*, Elbląg 2002, s. 7.

mentu „budzenia się zainteresowania Stolicy Apostolskiej nienawróconymi jeszcze szczepami pruskimi” po dokument pierwszego księcia w Prusach Albrechta Hohenzollerna, datowany w Szczytnie 26 października 1527 r., a dotyczący nadań dóbr na obszarze diecezji pomezkańskiej dla ostatniego przed sekularyzacją biskupa Erharda von Quies (ok. 1490–1529), który zmienił konfesję, przechodząc na luteranizm⁵.

Edycję źródeł poprzedza obszerny wstęp, w którym zostały nakreślone stosunki kościelne, społeczne, gospodarcze i polityczne dotyczące Pomezanii i Pogezanii. Szczególny nacisk został położony na te zagadnienia, które znalazły egzemplifikację w przytaczanych w publikacji tekstach źródłowych: akcja misyjna prowadzona przez zakony cystersów i dominikanów, misja biskupa Chrystiana, ustanowienie legatem biskupa Wilhelma z Modeny, przekazanie Krzyżakom ziemi chełmińskiej, erygowanie czterech diecezji na obszarze tworzonego państwa zakonnego w 1243 r., traktat dzierzgoński z 1249 r., erygowanie arcybiskupstwa ryskiego w 1255 r., kolonizacja niemiecka, zakładanie ośrodków miejskich, życie gospodarcze, beatyfikacja Doroty z Mątow, sprawy obyczajowe, konflikty społeczne, zwłaszcza wynikające ze wzrastającego ucisku fiskalnego, stosunki ze Stolicą Apostolską, synod diecezjalny w 1427 r., Związek Pruski, inkorporacja Prus, wojna trzynastoletnia, reformacja. We wstępie nie odniesiono się natomiast do wykorzystanych edycji źródłowych ani też zasad ich doboru.

W publikacji znalazły się tłumaczenia tekstów źródłowych, wcześniej już publikowanych w takich wydawnictwach, jak: *Akta Stanów Prus Królewskich; Acten der Ständetage Preussens; Königlichen Anteils; Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens; Codex Diplomaticus Prussicus; Codex Diplomaticus Warmiensis; Corpus Iuris Polonici; Preussisches Urkundenbuch; Scriptorum rerum Prussicarum; Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien; Volumina legum*⁶. Jak można zauważyć, uwzględnione zostały najważniejsze publikowane zbiory mate-

⁵ Biskup Erhard von Quies już w 1526 r. podczas wizyty księcia Albrechta w Gdańsku występował w stroju świeckim.

⁶ *Akta Stanów Prus Królewskich*, wyd. K. Górski, M. Biskup, I. Janosz-Biskupowa, t. I–VIII, Toruń, Łódź, Poznań, Warszawa 1955–1993; *Acten der Ständetage Preussens; Königlichen Anteils (Westpreussen)*, t. I, 1466–1479, wyd. F. Thunert, Danzig 1896; *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. I–V, wyd. M. Töppen, Leipzig 1878–1886; *Codex Diplomaticus Prussicus, Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten*, t. I, wyd. J. Voigt, Königsberg 1836; *Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem*

riału dyplomatycznego przygotowane przez takich znawców problematyki prusko-krzyżackiej, jak Johannes Voigt (1786–1863), Rudolf Philippi, Carl Peter Woelky (1822–1891), Max Töppen (1822–1893), Herman Cramer, Karol Górski (1903–1988), Marian Biskup (1922–2012), Udo Arnold. Można by oczywiście poszerzyć jeszcze listę wykorzystanych dyplomatariuszy, chociażby o tak istotny zbiór, jak: *Tabulae Ordinis Theutonici. Ex tabularii regii Berolinensis codice potissimum*, wydany przez E. Strehlke w 1869 r., czy *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis*, przygotowany bardzo starannie przez Jana Korwina Kochanowskiego w 1919 r. Oczywiście nie miałyby to większego wpływu na ogólną zawartość publikacji i zapewne z tego też powodu zrezygnowano z odwołania się do dodatkowych edycji źródłowych.

Istotnym brakiem niniejszej edycji jest niezaopatrzenie tekstów w krytyczne komentarze naukowe, a także brak indeksów: geograficznego i osobowego. Niewątpliwie narzędzia te usprawniłyby posługiwanie się tak obszerną publikacją.

Wiele spośród opublikowanych tekstów doczekało się po raz pierwszy translacji na język polski. Jest to niewątpliwie istotną zasługą Autora. Tłumaczenia części z nich były jednak już wcześniej drukowane, ale tylko w trzech przypadkach odnotowano, że teksty zostały już wydane w języku polskim w innych wydawnictwach⁷. Zamieszczone w tym zbiorze teksty są tłumaczeniami z języka łacińskiego i staroniemieckiego, przy czym tłumaczenia tekstów staroniemieckich stanowią ponad 1/3 ogółu zamieszczonych dokumentów.

Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten, t. 1, wyd. J. Voigt, Königsberg 1836; *Codex Diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, t. I–III, berab. C.P. Woelky, J. Saage, Mainz 1860–Braunsberg 1874; t. IV, bearb. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Braunsberg 1935; *Corpus Iuris Polonici*, Sect. I, *Privilegia statuta constitutiones edicta decreta mandata Regnum Poloniae spectantia comprehendentis*, Vol. III, *Annos 1506–1522 continens*, wyd. O. Balzer, Cracoviae 1906; *Preussisches Urkundenbuch, Politische Abtheilung*, t. I–VI, bearb. R. Philippi, C.P. Woelky, H. Koeppen, K. Conrad, Königsberg 1882 – Marburg 1896; *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, wyd. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, t. I–V, Leipzig 1861–1874 oraz t. VI, Frankfurt a/M 1986; *Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien*, wyd. H. Cramer, Marienwerder 1887; *Volumina legum*, wyd. J. Ohryzko, t. I, Petersburg 1859.

⁷ Porównaj np.: *Ziemia chełmińska w przeszłości. Wybór tekstów źródłowych*, red. M. Biskup, Toruń 1961; *Zakon Krzyżacki i jego państwo w Prusach*, red. A. Radziwiński, Toruń 2005.

Wybór tekstów źródłowych *Kościół i społeczeństwo w Prusach krzyżackich* jest niewątpliwie bardzo cenną publikacją tak ze względu na wysiłek translatorski, jak i rozmiar publikacji. Jest niewątpliwie najobszerniejszym wyborem tekstów źródłowych do dziejów średniowiecznych Kościoła, działającego w granicach państwa zakonnego w Prusach. Oczywiście jest, że posługiwanie się tym wyborem w dużym stopniu ułatwi pracę historykom, aczkolwiek nie zwalnia z obowiązku komparatystyki z tekstami w brzmieniu oryginału.

Marek G. Zieliński